महाराष्ट्रात मुख्यत: आढळणारे विषारी साप कोणते?

- फणा आणि डोक्यावरील U आकाराचे चिन्ह बघून लवकर ओळखता येतो
- लाकडी कपा-यात, अडगळीत, छोट्या गवतात आणि गोठ्यात आढळतो
- चावल्यावर लगेच वेदना होतात आणि चावल्याच्या ठिकाणी सूज येऊन तो भाग काळा पडतो
- शरीराला लकवा मारतो, श्वास घ्यायला त्रास होतो आणि उपचार न मिळाल्यास रुग्ण दगाऊ शकतो

- पावसाळी छोटे खड्डे, कपारी, फटींमध्ये पावसाळयात आढळतो
- बाथरूम मधील पाईप, दरवाज्यातील फट किंवा छिद्रातून रात्री घरात घुसतो
- रुग्णाला सकाळी उठल्यावर तीव्र पोटदुखी आणि उल्टी होते
- त्यासोबत थकवा, बोलायला त्रास होणे, मान उचलायला आणि धरून ठेवायला न जमणे, लाळ गळणे आणि श्वास घ्यायला त्रास होणे आदी लक्षणे दिसतात

- जाड साप जो प्रेशर कुकर च्या शिट्टीसारखा आवाज काढतो
- ऊस, सोयाबीन आणि कापसाच्या शेतात लपतो
- दंशाच्या ठिकाणी मोठी जखम होते. जखमेभोवती सूज येते, रक्त वाहते आणि तीव्र वेदना होतात
- जखम बरी नाही झाली तर तो भाग सडतो आणि शस्त्रक्रिया करून कापून टाकावा लागतो
- तोंडातून, लघवीतून, संडासमधून देखील रक्तस्त्राव होऊ शकतो

- छोटा साप जो उंच गवत, लाकडांचा ढीग आणि अडगळीत लपलेला असतो
- गवतातून चालत असताना चप्पल घातलेली नसेल तर हा साप चावतो
- पिडीताला काटा रुतल्यासारखी जाणीव होते आणि त्यामुळे त्याच्याकडे फारसे लक्ष दिले जात नाही
- थोड्यावेळात चावल्या ठिकाणी सूज येते आणि रक्त वाहते
- तोंडातून, लघवीतून, संडासमधून देखील रक्तस्त्राव होऊ शकतो

© भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली

सर्पदंश प्रतिबंध तसेच सर्पविषाचे परिणाम आणि त्याच्या गंभीर धोक्यांच्या व्यवस्थापनाकरिता आरोग्य यंत्रणेची क्षमता सुधारण्यासाठी आयसीएमआर राष्ट्रीय सर्पदंश प्रकल्प (आयएनएसपी).

मुख्य अन्वेषक: डॉ. राहुल गजभिये, शास्त्रज्ञ ई (उपसंचालक), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्थान, मुंबई
योगदानकर्ते: डॉ. हृषिकेश मुनशी, प्रोजेक्ट शास्त्रज्ञ सी (वैद्यकीय), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्था, मुंबई, महाराष्ट्र;
डॉ. हिम्मतराव बावस्कर, महाड, जिल्हा रायगड, महाराष्ट्र

आभार – डॉ. केदार भिडे, संचालक, नेचर वर्क्स, ठाणे, महाराष्ट्र

महाराष्ट्रात मुख्यत: आढळणारे बिनविषारी साप कोणते?

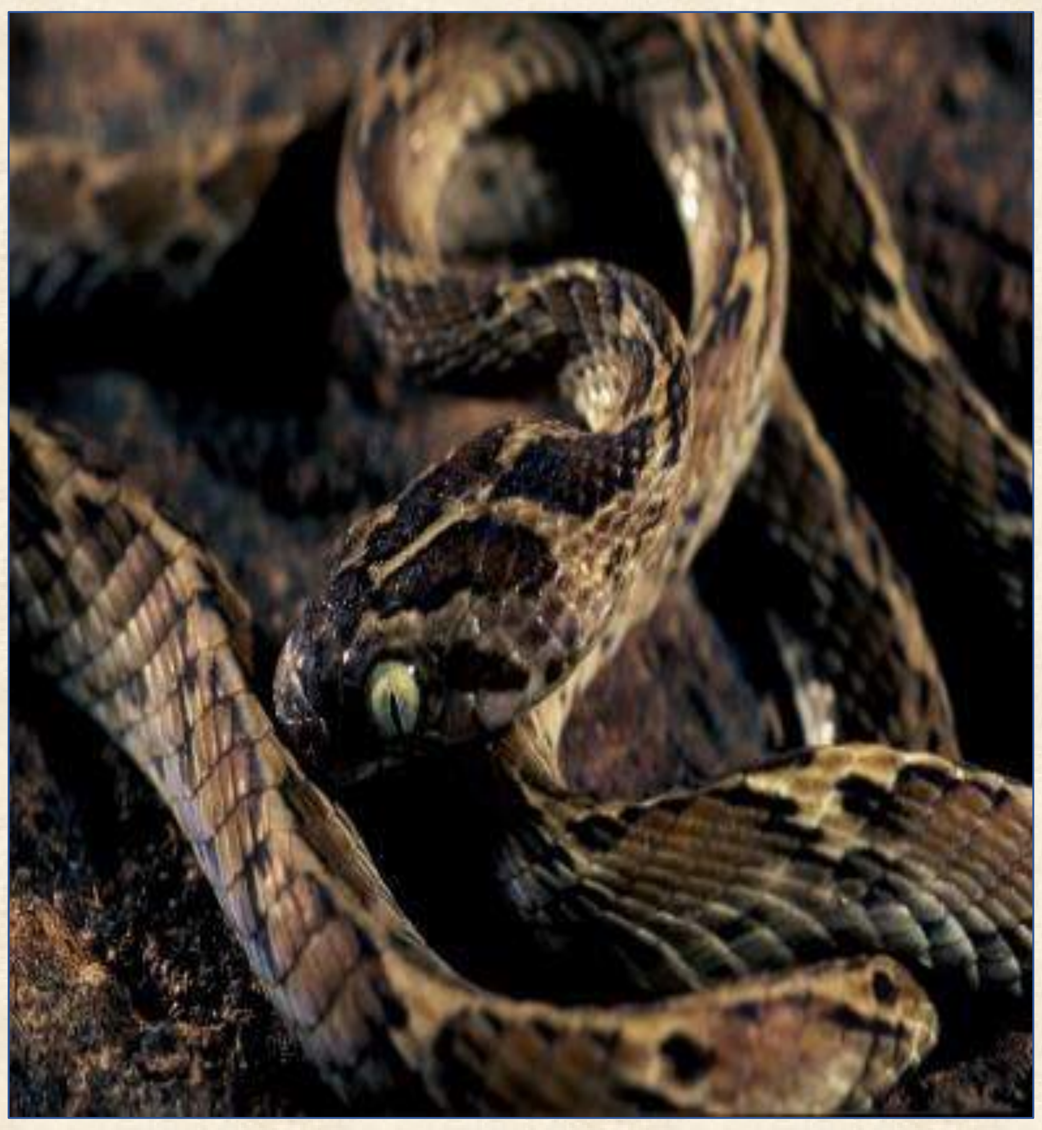

मांज-या (इंडियन कॅट स्नेक)

तस्कर (कॉमन ट्रीन्केट)

हरणटोळ (वाईन स्नेक)

धामण

(इंडियन रॅट स्नेक)

कवड्या

(वूल्फ स्नेक)

नाणेटी / नाणेटा

(बफ्ड स्ट्राईप्ड किलबॅक)

मांडूळ

(इंडियन सॅण्ड बोआ)

दिवड / पानदिवड

(चेकर्ड किलबॅक)

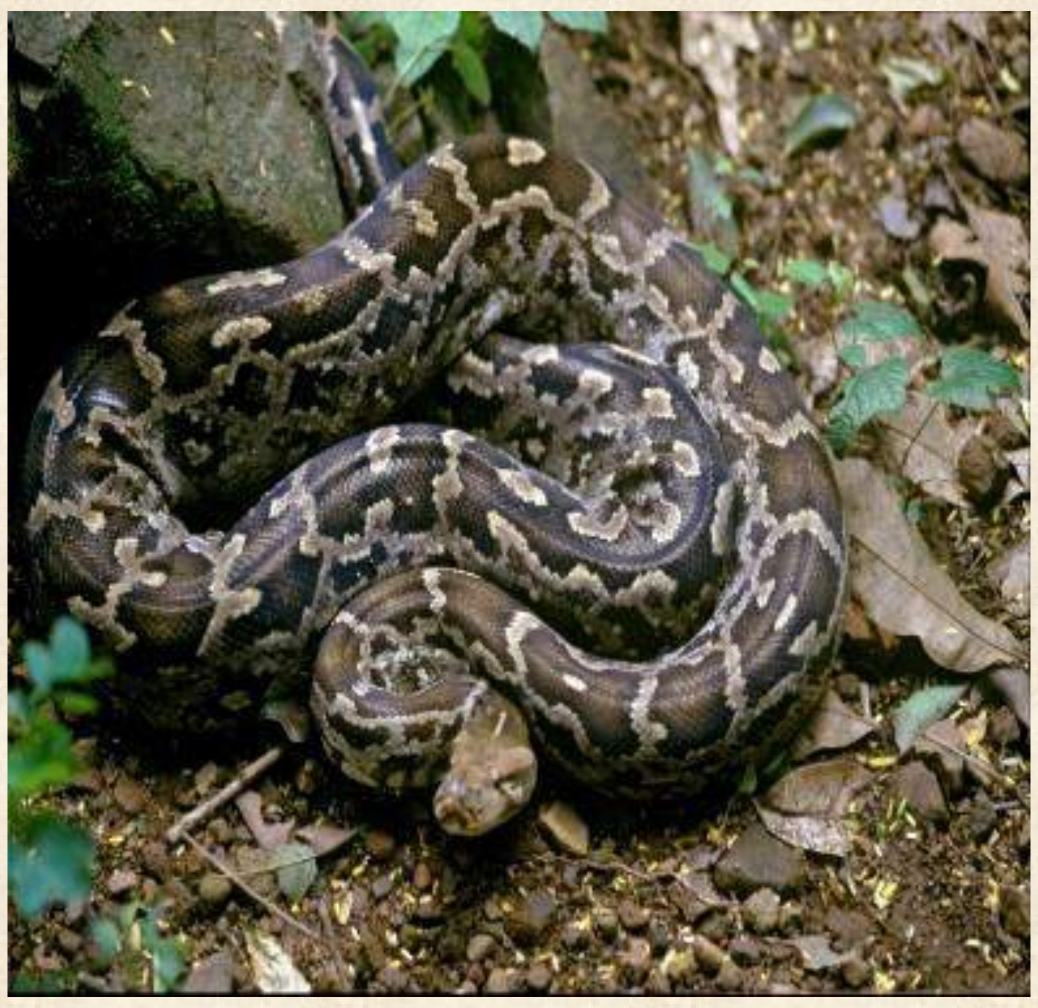

अजगर

(इंडियन रॉक पायथन)

सर्पदंश प्रतिबंध तसेच सर्पविषाचे परिणाम आणि त्याच्या गंभीर धोक्यांच्या व्यवस्थापनाकरिता आरोग्य यंत्रणेची क्षमता सुधारण्यासाठी आयसीएमआर राष्ट्रीय सर्पदंश प्रकल्प (आयएनएसपी).

मुख्य अन्वेषक: डॉ. राहुल गजभिये, शास्त्रज्ञ ई (उपसंचालक), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्थान, मुंबई

योगदानकर्ते: डॉ. हृषिकेश मुनशी, प्रोजेक्ट शास्त्रज्ञ सी (वैद्यकीय), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्था, मुंबई, महाराष्ट्र; डॉ. हिम्मतराव बावस्कर, महाड, जिल्हा रायगड, महाराष्ट्र

आभार – डॉ. केदार भिडे, संचालक, नेचर वर्क्स, ठाणे, महाराष्ट्र; डॉ. सदानंद राऊत, नारायणगांव, पुणे, महाराष्ट्र

© भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली

सापांच्या लपण्याच्या काही जागा पुढील चित्रांमध्ये दाखवल्या आहेत

सर्पदंश प्रतिबंध तसेच सर्पविषाचे परिणाम आणि त्याच्या गंभीर धोक्यांच्या व्यवस्थापनाकरिता आरोग्य यंत्रणेची क्षमता सुधारण्यासाठी आयसीएमआर राष्ट्रीय सर्पदंश प्रकल्प (आयएनएसपी).

मुख्य अन्वेषक: डॉ. राहुल गजभिये, शास्त्रज्ञ ई (उपसंचालक), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्थान, मुंबई

योगदानकर्ते: डॉ. हृषिकेश मुनशी, प्रोजेक्ट शास्त्रज्ञ सी (वैद्यकीय), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्था, मुंबई, महाराष्ट्र; डॉ. हिम्मतराव बावस्कर, महाड, जिल्हा रायगड, महाराष्ट्र

आभार – मिलिंद गव्हांदे, शहापूर, महाराष्ट्र; गणेश भड, अहेरी, महाराष्ट्र; बिजयलक्ष्मी मोहंती, खुर्दा, ओडिशा; जगदीश प्रसाद दास, कासिपूर, ओडिशा

© भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली

सर्पदंश टाळण्यासाठी काय उपाययोजना करता येतील?

गवतातून चालण्याआधी काठी हलवून अंदाज घ्यावा

पोहताना सावध रहावे

झोपताना मच्छरदाणीचा वापर करावा

रात्री टोर्चचा वापर करावा

दाट झाडीतून चालणे शक्यतो टाळावे

आपले घर आणि आंगण स्वच्छ ठेवावे

काम करताना गम बूट वापरावे

सर्पदंश प्रतिबंध तसेच सर्पविषाचे परिणाम आणि त्याच्या गंभीर धोक्यांच्या व्यवस्थापनाकरिता आरोग्य यंत्रणेची क्षमता सुधारण्यासाठी आयसीएमआर राष्ट्रीय सर्पदंश प्रकल्प (आयएनएसपी).

मुख्य अन्वेषक: डॉ. राहुल गजभिये, शास्त्रज्ञ ई (उपसंचालक), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्थान, मुंबई

योगदानकर्ते: डॉ. हृषिकेश मुनशी, प्रोजेक्ट शास्त्रज्ञ सी (वैद्यकीय), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्था, मुंबई, महाराष्ट्र;
डॉ. हिम्मतराव बावस्कर, महाड, जिल्हा रायगड, महाराष्ट्र

आभार – मिलिंद गव्हांदे, शहापूर, महाराष्ट्र; गणेश भड, अहेरी, महाराष्ट्र; श्री. अनफाल शेख, नांदेड, महाराष्ट्र

© भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली

सर्पदंश झाल्यावर कोणती लक्षणे दिसतात?

खाली दिलेली लक्षणे सर्पदंशानंतर अंदाजे १५ मिनिटांपासून १० तासांपर्यंत दिसून येतात. सर्पदंश झालेल्या व्यक्तीला खालीलपैकी कोणतीही लक्षणे दिसल्यास ताबडतोब डॉक्टर उपलब्ध असलेल्या आरोग्य सुविधेमध्ये घेऊन जावे

पोटात दुखणे

उलट्या होणे

हगवण लागणे

खूप घाम येणे

तोंड, लघवी किंवा संडासवाटे रक्त जाणे

दंशाच्या ठिकाणी सूज येणे

श्वास घ्यायला त्रास होणे

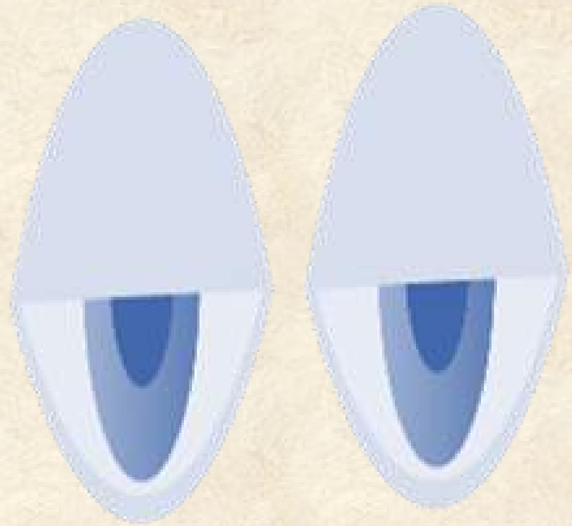

डोळे उघडे न ठेवता येणे

बेशुद्ध होणे

ICMR NIRRCH — INDIAN COUNCIL OF MEDICAL RESEARCH | NATIONAL INSTITUTE FOR RESEARCH IN REPRODUCTIVE AND CHILD HEALTH

INSP — ICMR National Snakebite Project

सर्पदंश प्रतिबंध तसेच सर्पविषाचे परिणाम आणि त्याच्या गंभीर धोक्यांच्या व्यवस्थापनाकरिता आरोग्य यंत्रणेची क्षमता सुधारण्यासाठी आयसीएमआर राष्ट्रीय सर्पदंश प्रकल्प (आयएनएसपी).

मुख्य अन्वेषक: डॉ. राहुल गजभिये, शास्त्रज्ञ ई (उपसंचालक), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्थान, मुंबई
योगदानकर्ते: डॉ. हृषिकेश मुनशी, प्रोजेक्ट शास्त्रज्ञ सी (वैद्यकीय), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्था, मुंबई, महाराष्ट्र;
डॉ. हिम्मतराव बावस्कर, महाड, जिल्हा रायगड, महाराष्ट्र

© भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली

सर्पदंश झाल्यावर लगेच काय करावे?

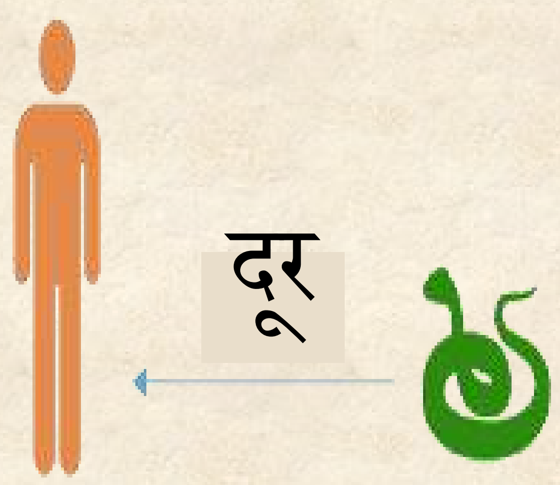

सर्पदंश झालेल्या व्यक्तीला हळूच सापापासून दूर घेऊन जा

सर्पदंश पीडित व्यक्तीला धीर द्या आणि शांत करण्याचा प्रयत्न करा

सर्पदंश पिडीत व्यक्तीला जोरात चालू किंवा धावू देऊ नका

सर्पदंश पीडित व्यक्तीला काहीही खायला प्यायला देऊ नका

सर्पदंशाच्या ठिकाणी सूज येऊ शकते. तर बूट, अंगठ्या, जोडवे, मनगटाचे घड्याळ, ब्रेसलेट किंवा घट्ट कपडे शक्य तितक्या लवकर काढले पाहिजेत (वरील चित्र बघा)

सर्पदंश झालेल्या भागाला लाकडी काठी किंवा फांदी बांधून वर चित्रात दिल्याप्रमाणे स्थिर करावे. रक्तप्रवाह बंद होईल एवढे घट्ट बांधू नये

सर्पदंश झाल्यानंतर पट्टी बांधण्याची योग्य पद्धत

पीडित व्यक्तीला मोटारसायकलवरून रुग्णालयात नेण्याची योग्य पद्धत

सर्पदंश प्रतिबंध तसेच सर्पविषाचे परिणाम आणि त्याच्या गंभीर धोक्यांच्या व्यवस्थापनाकरिता आरोग्य यंत्रणेची क्षमता सुधारण्यासाठी आयसीएमआर राष्ट्रीय सर्पदंश प्रकल्प (आयएनएसपी).

मुख्य अन्वेषक: डॉ. राहुल गजभिये, शास्त्रज्ञ ई (उपसंचालक), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्थान, मुंबई
योगदानकर्ते: डॉ. हृषिकेश मुनशी, प्रोजेक्ट शास्त्रज्ञ सी (वैद्यकीय), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्था, मुंबई, महाराष्ट्र;
डॉ. हिम्मतराव बावस्कर, महाड, जिल्हा रायगड, महाराष्ट्र

आभार – मिलिंद गव्हांदे, शहापूर, ठाणे, महाराष्ट्र

© भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली

सर्पदंश झाल्यावर लगेच काय करावे?

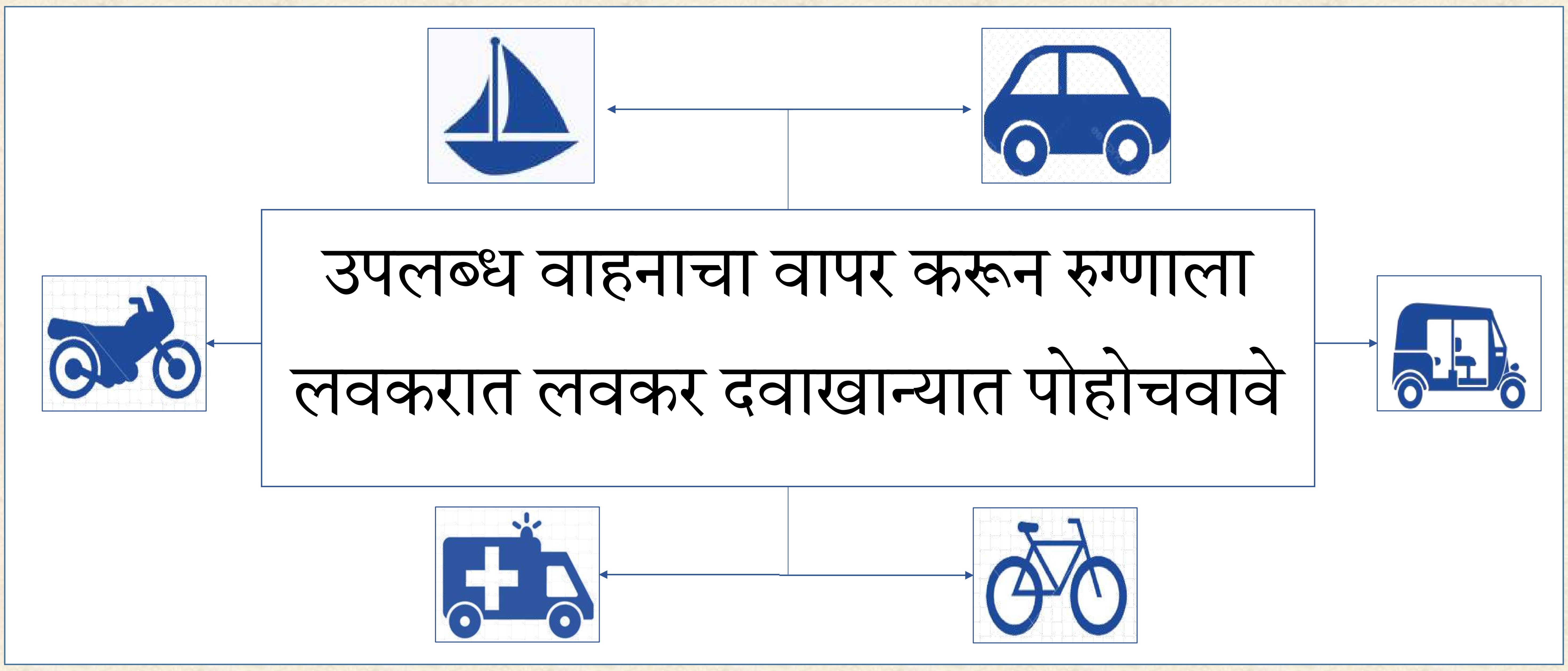

उपलब्ध वाहनाचा वापर करून रुग्णाला लवकरात लवकर दवाखान्यात पोहोचवावे

सर्पदंश झाल्यावर
दोरी किंवा कापड
बांधण्याच्या चुकीच्या पद्धती

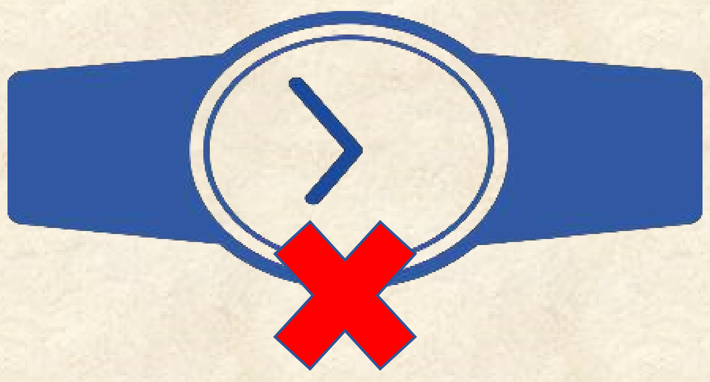

सापाला शोधण्यात / पकडण्यात / मारण्यात वेळ घालवू नये

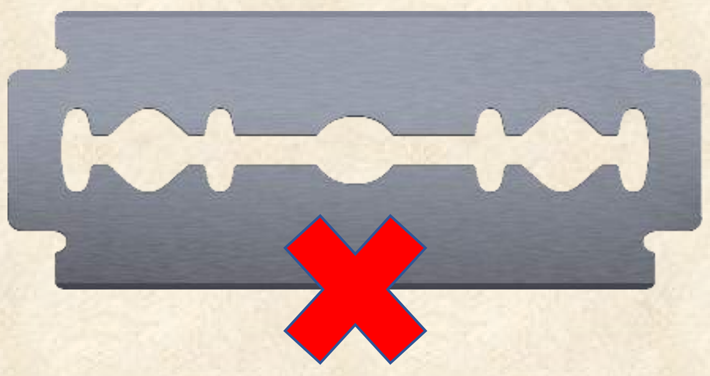

दंश झालेल्या ठिकाणी ब्लेड किंवा चाकू ने त्वचा कापू नये किंवा चिरा मारू नये

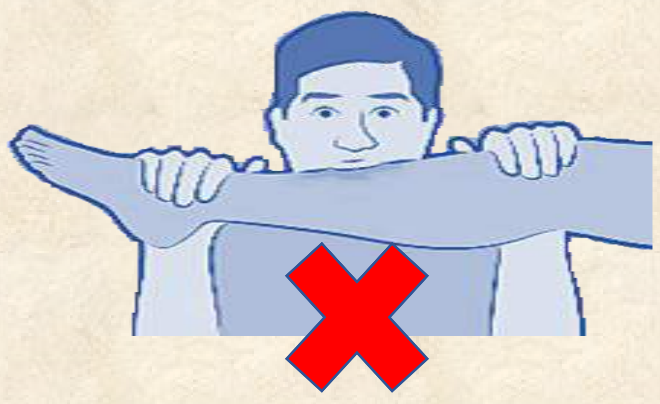

दंश झालेल्या ठिकाणाहून तोंडावाटे विष ओढून काढण्याचा प्रयत्न करू नये

सर्पदंश झाल्यावर मृत्यू होण्याची काही कारणे –

- साप ओळखता न येणे किंवा चुकीची ओळख करणे
- लक्षणे दिसण्याची वाट बघत बसणे
- वैज्ञानिक दृष्ट्या सिध्द नसलेले औषधोपचार घेण्यात वेळ घालवणे
- रक्ताचा प्रवाह बंद होईल एवढी घट्ट दोरी दंश झालेल्या जागे भोवती बांधणे
- रुग्णवाहिका वेळेत न येणे किंवा रुग्णालयात पोहोचायला उशीर होणे
- रुग्णालयात डॉक्टर नसणे किंवा सर्पदंश विरोधी औषध उपलब्ध नसणे

सर्पदंश प्रतिबंध तसेच सर्पविषाचे परिणाम आणि त्याच्या गंभीर धोक्यांच्या व्यवस्थापनाकरिता आरोग्य यंत्रणेची क्षमता सुधारण्यासाठी आयसीएमआर राष्ट्रीय सर्पदंश प्रकल्प (आयएनएसपी).

मुख्य अन्वेषक: डॉ. राहुल गजभिये, शास्त्रज्ञ ई (उपसंचालक), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्थान, मुंबई
योगदानकर्ते: डॉ. हृषिकेश मुनशी, प्रोजेक्ट शास्त्रज्ञ सी (वैद्यकीय), आयसीएमआर – राष्ट्रीय प्रजनन आणि बाल आरोग्य संशोधन संस्था, मुंबई, महाराष्ट्र;
डॉ. हिम्मतराव बावस्कर, महाड, जिल्हा रायगड, महाराष्ट्र

आभार – डॉ. सदानंद राऊत, नारायणगांव, पुणे, महाराष्ट्र

© भारतीय आयुर्विज्ञान अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली